

Šťastní Sisyfové a nekonečná revolta: Několik poznámek k interpretacím díla Alberta Camuse

Michal Müller

Müller, M.: Šťastní Sisyfové a nekonečná revolta: Několik poznámek k interpretacím díla Alberta Camuse. In: *Ostium*, roč. 14, 2018, č. 4.

Happy Sisyphuses and Never-Ending Revolt: Several Notes on the Interpretations of Work of Albert Camus

At first sight, the work of Albert Camus appears to be readily interpretable. However, it is the literary and unsystematic nature of the expression of thoughts that causes different understandings of his texts. It is no wonder that many authors point out to the Camus's philosophical inconsistencies. In this paper I focus on several interpretations of Camus's texts, which I consider to be inaccurate. This is, particularly, the critique of "happy Sisyphus" by Eva Beránková in the afterword of Czech edition of *The Myth of Sisyphus*, but also documentary film *Sex, Death and the Meaning of Life* by the famous biologist Richard Dawkins. In the context of Irvin Yalom's reflection on the happiness and meaning of life, I point out that even the recognition of the therapeutic potential of literary-existential texts is not clear.

Keywords: Camus Albert, Happiness, Meaning of life, Revolt, Sisyphus

Úvod[1]

Dílo Alberta Camuse se ocitá někde na pomezí literatury a filozofie. [2] Literární podoba Camusových filozofických esejů často znejasňuje jeho argumentační postup. Je však možné konstatovat, že navzdory tomuto stylu, který umožňuje mnoho interpretací, lze napříč Camusovým dílem vypořádat jistou myšlenkovou strukturu. Primárním cílem Camusova stylu, často charakteristického básnickými obraty a emotivní rétorikou, není čtenáře oklamat. Camus ani neusiluje o zprostředkování myšlenek vědeckým či filozofickým jazykem, spíše se způsobem přijatelným pro širší okruh obecnosti pokouší vzbuzovat adekvátní odezvu. Camus si dobře uvědomuje tuto funkci literatury a pro téma, které je pro jeho zkoumání klíčové, tj. téma, které se dotýká člověka a jeho pozice ve světě nereagujícím na lidské tužby, se tento způsob vyjadřování zdá být přinejmenším vhodnou alternativou k přístupům jiným, popř. jejich literárním doplněním. Rovněž Camusova neschopnost vytvořit všeobecně přijatelnou a ve všech ohledech konzistentní soustavu myšlení je přirozená a úzce souvisí s Camusovými úvahami, které ve svém díle rozvíjí – jedná se o snahu rozpoznat limity lidského rozumu a nebezpečí jeho zneužití, které může vést k tzv. racionálnímu teroru. Camusova pozice není výrazná (a to ani politicky), Camus nevytváří koncept, který bychom měli jednoznačně následovat. Právě tento jednoznačný model by znamenal trvání na něčem absolutním. Budeme-li trvat na vytváření modelů chování a hledat jednoznačný návod, jak se vypořádat s pravou povahou světa, nebude obtížné Camusovo myšlení absolutizovat a vyvozovat z něj krajní důsledky, nahradit jím jiné absolutní koncepty. Tento přístup ke Camusově dílu, který by se zpronevěřil jeho metodě, by nebyl příliš užitečný. Je mnohem přínosnější zamýšlet se nad

Camusovým dílem v jeho nedokonalosti a ocenit ty prvky, které nám něco vypovídají o světě, o člověku a jeho místě v něm. I když budeme kritičtí k hodnotám absolutním, naše přirozené pobývání ve světě je spojeno se snahami přeci jen nějaké hodnoty přijmout. Tyto hodnoty se u Camuse týkají především lidského života.

Zmíněná literárnost může na první pohled vzbuzovat dojem lehké interpretovatelnosti Camusových názorů, nicméně ve skutečnosti vede k různým interpretacím jeho nesystematického díla. Cílem článku je zmínit několik interpretací Camusovy tvorby, které považuji za nepřesné. Jedná se zejména o kritiku „šťastného Sisyfa“ v doslovu Evy Beránkové k českému vydání Mýtu o Sisyfovi, ale také o dokumentární film *Sex, Death and the Meaning of Life* slavného biologa Richarda Dawkinse. V kontextu úvah Irvina Yaloma o štěstí a smyslu života pak naznačím, že i rozpoznání terapeutického potenciálu literárně-existenciálních textů nemusí být zcela jednoznačné.

1 Camusovi Sisyfové

Sisyfos byl bohy odsouzen, aby ustavičně valil balvan na vrchol hory, odkud je vždy zemskou přitažlivostí hnán zpět dolů. Camus připouští, že domněnka bohů, že není horšího trestu než zbytečné práce, není zcela bezdůvodná, nicméně v závěru dospívá k provokativnímu konstatování: „Samo snažení dostat se na vrchol stačí zaplnit lidské srdce. Musíme si představit, že Sisyfos je šťasten.“[\[3\]](#)

Sisyfos v podsvětí je charakterizován jako neužitečný dělník, k němuž se pojí onen beznadějný úkol. Nicméně Sisyfos před tímto trestem je člověkem pohrdajícím bohy, nenávidícím smrt, člověkem, který je vášnivě zaujat životem.[\[4\]](#) Jeho beznadějný úděl není jeho volbou, ale důsledkem okolností a činů během života, které jsou v očích bohů shledány trestuhodnými. Ze Sisyfova podsvětího marného údělu Camus vybírá jako nejzajímavější fázi sestupu:

Mě Sisyfos zajímá právě během toho návratu, té přestávky. Tvář, jež se lopotí s kameny, se už sama stala kamenem! Představuji si toho člověka, jak těžkým, leč vyrovnaným krokem sestupuje k mukám, jejichž konce nedohlédne. Ta hodina, která je jako dýchání a jež se vrací právě tak bezpečně jako neštěstí, to je hodina vědomí. Po opuštění vrcholu a během postupného pronikání do samoty bohů je v každém okamžiku svému osudu nadřazen. Je silnější než jeho balvan.[\[5\]](#)

Celou situaci můžeme považovat i za metaforu lidského údělu. Camus k tomu dodává, že „dnešní dělník vykonává po všechny dny života stejné úkoly a tento osud je stejně absurdní“.[\[6\]](#) Zajímavé je konstatování, že Sisyfos je bezmocný a vzbouřený – vědomý svého údělu. Právě zde nacházíme rovněž akt revolty – ještě jako osamocené vzpoury bez kolektivního charakteru. Toto uvědomění je vítězstvím a osud je tak v Camusových očích překonáván pohrdáním. Nicméně je třeba zdůraznit, že Camus neříká, že Sisyfos je šťasten permanentně. Jeho sestup je někdy spojen s bolestí, jindy zase může být vystřídán radostí.[\[7\]](#)

Camus soudí, že „člověk neodhaluje absurdno, aniž by upadl v pokušení sepsat nějakou příručku štěstí“, nicméně „šťestí a absurdno jsou dvě děti téže země“, dodává Camus a uvědomuje si, že by byla „chyba tvrdit, že štěstí se nutně rodí z objevu absurdna,“ – může to být i naopak.[\[8\]](#) Ono štěstí plynoucí z odhalení absurdna by se dalo vyjádřit jako pocit osvobození – uvědomění nedosažitelnosti vysněného stavu nekonečného života, uvědomění konečnosti, které nám dává sílu věnovat vše přítomnosti.

Podobným Sisyfem je i Camusův Rieux, hlavní hrdina románu *Mor*, jenž si je také dobře vědom skutečnosti, že boj s morem nelze vyhrát definitivně:

Věděl, co rozjásaný dav nevěděl, co však je možno si přečíst v knihách, že totiž bacil moru nikdy úplně nezaniká a nemizí, že může po desetiletí zůstat zalezlý v nábytku a v prádle, že trpělivě čeká

v pokojích, sklepích, zavazadlech, kapesnících a starých papírech a že možná přijde den, kdy mor, k neštěstí i poučení lidstva, probudí své krysy a pošle je umírat do nějakého šťastného města.[9]

Je jen těžko představitelné, že by tento muž vzdal svůj boj, kdyby tím dalším šťastným městem byl znovu Oran. Ačkoliv Rieux, jak Camus popisuje, ztrácí citlivost a je znaven neustálým opakováním úmorných dní, přeci jen někde uvnitř nachází sílu dále pokračovat. Jeho revolta, vzdor proti moru, snaha zachovat život, již nespočívá v léčení, ale ve snaze vůbec přežít a minimalizovat riziko toho, že zemřou další lidé. Jeho morální snaha pomáhat jednoduše pramení z nechutenství nad smrtí, do níž jsou zahaleny opakující se dny. Opět zde nacházíme sisyfovský motiv neustálého začínání, které nevede k žádným výrazným výsledkům, naději či konečné záchraně. Tato revolta v sisyfovském kontextu však nabývá kolektivní povahy, solidární snahy zachovat život, protože ani nic jiného dělat nezbyvá. Zde vidíme ono propojení mezi absurdním a revoltou, mezi stále se opakujícím absurdním sisyfovským údělem a člověkem revoltujícím, které je založeno na charakteristikách daného jedince.

Na lékařské profesi vidíme příklad člověka revoltujícího, ale také sisyfovského hrdiny, který nikdy nemůže zcela vyhrát boj se smrtí (zlem apod.). Ačkoliv má lékařská profese charakter kolektivní revolty, v případě doktora Rieux můžeme hovořit o ještě jedné formě izolace, která na něj dopadá a činí jej sisyfovsky osamoceným. Jedná se o fakt, že před morem vnímali lidé Rieux jako zachránce, kdežto umírající na mor „by ho chtěli strhnout s sebou do smrti a stejně tak i všechno lidstvo“.[10] Ani po odeznění moru ten sisyfovský boj nekončí, neboť doktor Rieux ví, že bacil moru nikdy nezaniká úplně.[11]

2 Kritika šťastných Sisyfů

Přijmout Camusovu představu šťastného Sisyfa není úplně jednoduché, obzvláště vyčleníme-li tento příběh z celkového kontextu Camusovy tvorby. Eva Beránková hodnotí Camusovu myšlenku šťastného Sisyfa následujícím způsobem:

Lidské představy o štěstí jsou samozřejmě různé, ale většina z nás – ať už jsou naše názory na absurdno jakékoli – by patrně příliš nezajásala při požadavku prožít svůj život jako dobře promazaný automat typu *perpetum mobile*, který se, pravda, zbavil všech iluzí a ideologických berliček a nekonečnou dřinu (i nudu) svého údělu překonal všeobecným pohrdáním, nicméně jehož celoživotní snažení se přes veškeré patetické výkřiky o vlastní síle, vůli a jasnozřivosti dá shrnout do tří slov: úplně zbytečná námaha. Těžko říci, do jaké míry si byl Camus vědom této nepřiliš velké vášnosti jím nabízeného modelu. V každém případě víme, že k Sisyfovi se ve své následné tvorbě již nikdy více nevrátil.[12]

Užitý výraz *perpetum mobile* zkresluje účinek celé metafory – přeci jenom nelze ani zbytečnou práci vykonávat s lehkostí a bez toho, aby nepoznamenala lidskou mysl. Ani Camusův Sisyfos není dobře promazaný automat. Nezdá se ani vhodné mluvit o vášnosti modelu, neboť se nejedná o volbě podléhající model, nýbrž o důsledek zakoušené skutečnosti – člověk si nevybírání, kdy a jak jej ochromí pocit absurdna. Camus chce poukázat, že i když se tento pocit absurdna dostaví, lze mu vzdorovat. Je možné jej přijmout bez rezignace. Jako vhodnou paralelu a vyobrazení celé situace bych na tomto místě uvedl Solženicynovu novelu *Jeden den Ivana Děnisoviče*, kde se v závěru příběhu plného bolesti, dřiny a bezpráví dozvídáme, že „minul den, ničím nezkalený, skoro šťastný“[13]. A to přesto, že naděje na svobodu pominula, neboť je jasné, že takové jako je Šuchov, domů jen tak nepouštějí. Právě zde nacházíme revoltu – být šťastný navzdory zdání, že je to nemožné. Nejedná se pouze o pohrdání, nýbrž i o vzpouru. A právě v tomto druhu štěstí je možno vidět čirou sílu života. David Carroll uvádí, že bezvýslednost, v podstatě nic, kterého Sisyfos dosahuje v každé chvíli, kdy valí svůj balvan, je formou umění, nebo dokonce politikou revolty.[14] „Sisyfova jasnozřivost může být rovna jasnozřivosti absurdního umělce, ale fyzická snaha nezbytně dokončit svůj úkol se podobá mnohem více práci dělníka.“[15] Nejedná se tedy o příklad, jež bychom měli následovat, nýbrž o metaforu celé metody uvažování.

Ukazuje se, že na Camusovu metodu uvažování nemůžeme příliš pohlížet jako na návod či doktrínu. Jde o zdařilý popis chování těch, kteří se s absurdním dokázali vypořádat svým specifickým způsobem – skepsí a revoltou. Analýza tohoto popisu nám spíše napomáhá porozumět lidskému chování a záměrům, než nalézt způsob, jak se vypořádat se svými problémy. Camus se tak stává historikem životního pocitu, který si neklade nárok stát se všeobjímající teorií. Navíc závěry, které Camus vyvozuje z evidence absurdna, budou přijatelné „pouze pro toho, kdo se snaží dostat požadavkům kartesiánské *clarté et honnêteté*,” neboť „obvykle se totiž lidé vzhledem ke zkušenosti absurdity uchylují k osvědčeným strategiím“ – „zastírají ji, snižují význam prožitého a nevědomky se ‚navrací do řetězu‘, tj. opět se zapojují do všednosti a ke svým obvyklým gestům a horizontům smyslu“^[16].

Užitečnost Camusovy filozofie tedy naráží na uvedené limity a pro rozpoznání hodnoty jednotlivých textů je nutná fantazie a oproštění se od tradičních metod filozofie či vědy. Každý musí po svém navázat na základy, jež byly Camusem vytvořeny, a možná, že právě tato nedokončenost, částečná nesouladnost a mnohoznačnost činí Camusovo dílo stále čteným a značně oblíbeným, navzdory tomu, že nenabízí tolik, kolik by čtenář mohl předpokládat. Budeme-li Camusovo dílo posuzovat s rigorózní pečlivostí, je nutné uznat, že námitky týkající se přílišné literárnosti Camusova díla, dezinterpretace myšlenek svých předchůdců, nedostatečně podložených tvrzení, jsou zcela oprávněné.^[17]

Camusův šťastný Sisyfos není přijatelný ani pro biologa Richarda Dawkinse, který se ve třetím dílu dokumentární série *Sex, Death and the Meaning of Life* zabývá problematikou smyslu života a ve svém zkoumání komentuje mimo jiné také Alberta Camuse a jeho *Mýtus o Sisyfovi*:

V Paříži se filozofové jako Albert Camus potkávali v kavárnách, jako je tato, aby se pokusili dát smysl brutalitě... Camus se zabýval tím, co nazýval absurdním, faktem že náš život musí mít pro nás smysl, aby mu dodal hodnotu, ale žijeme ve světě, který žádný smysl nenabízí. Na rozdíl od Tolstojeho a Grahama Greena Camus odmítl náboženství jako zdroj smyslu, po kterém prahl. Našel inspiraci v jiném mýtu. V příběhu muže, jehož antičtí bohové odsoudili. Camus utěšil sám sebe mýtem o Sisyfovi, ve kterém byl Sisyfos odsouzen strávit všechny svůj čas valením balvanu na horu, a poté když se balvan skutálel na úpatí, sešel dolů a opět jej valil vzhůru, a tak to pokračovalo donekonečna. Pro Camuse, nevzdávajícího se a akceptujícího dokonce tento marný a opakující se úkol, má tento fakt sám o sobě hodnotu. „Samo snažení dostat se na vrchol stačí zaplnit lidské srdce. Musíme si představit, že Sisyfos je šťasten.“^[18] Camus to pojal jako útěchu, protože chozením dolů a valením balvanu nahoru, alespoň něco dělal. Ale můžeme skutečně najít smysl ve zbytečné práci? Sisyfos byl možná obdivuhodný pro francouzského intelektuála, ale já nevidím zalíbení v něčí rezignaci na nespravedlnost života.^[19]^[20]

Dále nás Dawkins přivádí do Indie a ukazuje novodobého „Sisyfa“, jehož osudem je zametat dennodenně ulici. Po vysvětlení principů kastovního systému, jehož kořeny spadají do časů antiky, se dostáváme do jiného prostředí. Na příkladu svého „revoltujícího člověka“, muže, který se rozhodl vzepřít kastovnímu systému a studovat, nám Dawkins vysvětluje, že se Camus mýlil:

Myslím, že zde se Camus mýlil. Raději než přijmout osud, jistý smysl je nalezen, když se proti hroznému osudu vzbouříme... Na rozdíl od Sisyfa se vzepřel bohům a odhodil svůj balvan... Vytváří si svůj vlastní smysl, ale má hlubší cíl, kterým vytváří změny také pro druhé. Můžeme najít smysl v úsilí, ale můžeme najít svůj vlastní smysl ve svém vlastním úsilí, nikoliv v tom, které je diktováno bohy, autoritou či náhodou zrození.^[21]^[22]

Dawkins zcela opomíjí Camusovo pojetí revolty, které je ústředním tématem Camusovy pozdější tvorby a které se rovněž objevuje i ve fázi věnované absurdnu. V tomto kontextu se zase můžeme navrátit ke konstatování, že na Camusovu metodu uvažování nelze nahlížet jako na návod, neboť se jedná spíše o popis toho, jakým způsobem se mnozí z nás vypořádávají s absurdní situací. Nejde tedy

o nějaký příklad, který bychom měli následovat. Camuse zajímá otázka sebevraždy, přičemž volí život, a to i v případě, že nemá žádný smysl. Metafora Sisyfa poukazuje na skutečnost, že je člověk schopen rozhodnout se pro život a nerezignovat – neukončit jej předčasně. Zde se Dawkins dopouští chybné interpretace. Camus neříká, že bychom měli akceptovat absurdní úděl, do konce života vykonávat absurdní práci a cítit se u toho šťastní. Říká, že rozhodnout se pro život znamená více, než jakýkoliv smysl, že nic není tak hrozné, abychom museli rezignovat na život. Zde nejde o volbu, co dělat dále, o návod, jak žít, ale o to, zdali žít, či nikoliv. Proto se Dawkinsův „Sisyfos“ nedá srovnávat se Sisyfem Camusovým. Metafora mezi Camusovým Sisyfem a pracujícím člověkem, dělníkem, otrokem, kýmkoliv vykonávajícím sisyfovskou práci, platí v rovině otázky po životě, který může být šťastný i beze smyslu, nikoliv v rovině otázky, co dělat. Camus nedává doporučení – budme jako Sisyfos a budeme šťastní. Camus říká – rozhodněme se pro život a budeme moci být šťastní. Zde je Camusova revolta, můžeme být šťastní, i když se to zdá být nemožné. Camus neříká, že by nám to mělo stačit, je to pouze začátek celé filosofie revolty, jež je dále rozvíjena v *Člověku revoltujícím*. Navíc bychom mohli namítnout, že Dawkinsovo vybidnutí k revoltě může být v některých případech velmi idealistické. Ne každý, kdo se ocitá na nejnižších příčkách společenského žebříčku, je schopen vymanit se ze svého údělu, a to z mnoha možných důvodů.

Camus navíc na jednom místě upozorňuje na geografické podmínky revolty, přičemž se zdá, že o revoltě ve smyslu, o kterém hovoří, je příhodné mluvit především v kontextu západoevropského myšlení.

Mohli bychom to vyjádřit ještě přesněji a říci společně se Schellerem, že duch revolty se projevuje jen obtížně ve společnostech, kde vládne příliš velká nerovnost (systém indických kast), nebo naopak tam, kde panuje naprostá rovnost (některé primitivní společnosti). Duch revolty je ve společnosti možný jen v těch seskupeních, kde teoretická rovnost zastírá velké konkrétní nerovnosti.[\[23\]](#)

Dawkinsův „revoltující člověk“ je tak jen jedním z těch, kteří se díky rozvoji společenského povědomí o teoretické rovnosti mohli vydat cestou revolty proti kastovnímu systému.

Na příkladu revolty doktora Rieux se opět ukazuje, že Camusův esej *Mýtus o Sisyfovi* nepředstavuje návod či model, jak se vypořádat s absurdní situací, neboť nejde o možnost volby. Jde o situace, které absurdní a sisyfovské prostě jsou. Doktor Rieux, revoltující proti moru, proti vlastní únavě, proti smrti, proti lhostejnosti, která se jej stupňující citovou otupělostí zmocňuje, je sisyfovským hrdinou, který nemá na výběr. Jedinou alternativou je smrt. Tato nevyhnutelnost a absence volby je důležitá pro pochopení Camusovy metafory Sisyfa. Nejde totiž o to zvolit si Sisyfovův úděl, jak např. Dawkins na tuto metaforu nahlíží, ale se sisyfovským údělem se vypořádat. I když se Dawkinsův „revoltující člověk“ stane lékařem, může jeho práce připomínat podobné Sisyfovské snažení, neustálý zápas se smrtí.

3 Štěstí, smysl života a nekonečná revolta

Ačkoliv bývá Camusovo dílo často členěno na dvě ústřední fáze, z nichž jedna bývá spojována s konceptem absurda, a druhá pak s konceptem revolty, nacházíme v Camusově tvorbě výrazné průniky obou ústředních témat. Častá interpretace, že Camus v konceptu revolty své dřívější myšlenky překonává, může být v jistém ohledu ospravedlnitelná – je totiž patrné, že revolta, na rozdíl od individuálních prožitků prodchnutých absurdem, nabývá kolektivního rázu, je jistotou, která nás vytrhuje ze samoty a „odvozuje základní hodnotu všelidského společenství“. [\[24\]](#) Nicméně, jak se snažíme v našem článku poukázat, nelze tento myšlenkový posun považovat za postavení jakési nepropustné zdi za rovinou absurda, za naprostý odklon od absurdní a sisyfovské roviny.

Komentář Evy Beránkové, vůči němuž jsme podali několik připomínek, je příkladem interpretace, že Camus své období revolty překovává, alespoň tedy v tom ohledu, že se nenavrací k Sisyfovi. Na tomto místě, v kontextu úvah o štěstí a smyslu života, můžeme ještě zmínit interpretaci

psychoterapeuta Irvina Yaloma, který ve své knize *Existenciální psychoterapie* mimo poukázání na klinický dopad úvah o smyslu života, absurditě, revoltě shrnuje Camusův myšlenkový postup tak, že Camus „začal z pozice nihilismu – z pozice, ve které si zoufal nad absencí smyslu (a tedy absencí účelu a hodnot) ve světě – a brzy vytvořil, neopodstatněně, osobní smysl – smysl, který zahrnuje několik jasných hodnot a pokynů chování: odvahu, hrdou vzpouru, bratrskou solidaritu, lásku, sekulární svatost.“^[25] Dále Yalom uvádí, že „pro Camuse i Sartra je důležité to, že lidé poznávají, že člověk si sám musí vymyslet svůj vlastní smysl (spíše než objevit smysl Boží nebo smysl v přírodě), a pak se plně zasadit o naplnění tohoto smyslu,“ což „vyžaduje, aby člověk byl, slovy Gordona Allporta, ‚zpola jistý, ale zcela odhodlaný‘ – což není žádná hračka.“^[26]

Zde bych chtěl poukázat na to, že Yalomova interpretace Camuse je do jisté míry v rozporu s Camusovou metodou uvažování a dala by se spíše ztotožnit se sartrovským existencialismem. Sartre totiž tvrdí, „že člověk nejprve existuje, setkává se se světem, vynořuje se v něm, a teprve potom sám sebe definuje,“ že neexistuje žádná lidská přirozenost, záleží pouze na člověku, co ze sebe učiní, nelze jej definovat s univerzální platností, je „především projektem“.^[27]

Camus naopak odmítá vyprojektovaný smysl, odmítá skok do víry či zbožštění dějin. Camus, podobně jako Descartes, který se rozhodl „nezahrnovat nic víc do svých soudů než to, co by se objevilo tak jasně a zřetelně mému duchu, abych neměl žádnou možnost pochybovat o tom“^[28], se chce držet své jisté evidence, jež však nemusí být nutně v rozporu se šťastným, hodnotami opředeným životem, neboť rozpoznáním první pravdy se nic nezavršuje, nýbrž vše počíná. Můžeme sice s Yalomem říci, že jde o jakýsi smysl, nikoliv však o absolutní či univerzální smysl, se kterým by se mohla pojit naše přehnaná – zhoubná – snaha o jeho naplňování. Absence smyslu je dle Camuse osvobozující:

Zároveň absurdní člověk chápe, že až dosud byl vázán oním postulátem svobody a z této iluze žil. V jistém smyslu ho to spoutávalo. Pokud si představoval nějaký smysl života, podřizoval se požadavkům cíle, jehož měl dosáhnout, a tak se stával otrokem vlastní svobody. Znamená to, že dokáží jednat pouze jako otec rodiny (nebo inženýr nebo vůdce lidu nebo praktikant na poště), jímž se hodlám stát. Je ovšem pravda, že tomu věřím jen podvědomě. Zároveň však podporuji svůj vlastní postulát o přesvědčení lidí, kteří mě obklopují, a předsudky vlastního lidského prostředí (ostatní lidé si jsou zcela jisti, že jsou svobodní, a ta dobrá nálada je nesmírně nakažlivá!).^[29]

Zde se Camus snaží poukázat, že přehnaná víra ve smysl z nás ve skutečnosti činí otroky. Camus vůbec neříká, že člověk je svobodný, říká jen, že svobodu pociťuje. „Abych zůstal věrný této metodě, nemohu mít nic společného s metafyzickou svobodou. Nezajímá mě, jestli je člověk svobodný. Mohu pociťovat jedině vlastní svobodu.“^[30]

Yalom navíc počítá s tím, že se Camus v pozdější fázi svého života zřekl absurda ve prospěch revolty znamenající pro člověka hodnotu. Je však možné namítnout, že pro pochopení Camusova díla mohou být užitečné spíše ty interpretace, které kladou důraz na kontinuitu mezi absurditou a revoltou. Právě tyto interpretace lépe vystihují celou Camusovu metodu uvažování.^[31]

Camus se hodlá své metody pevně držet: „Musíme trvat na metodě: jde o to zatvrdit se. Někde cestou čeká na absurdního člověka vábnička. Dějiny netrpí nedostatkem náboženství ani proroků, třeba i bez bohů. Na absurdním člověku se žádá, aby skočil.“^[32] Ačkoliv „jedním z mála koherentních filozofických postojů je tedy vzpoura“, jež „znamená trvalou konfrontaci člověka s jeho vlastní nesrozumitelností“ a „tato vzpoura dává životu cenu“, nikde se nehovoří o tom, že by vzpoura měla představovat něco, co bychom mohli nazvat smyslem života.^[33] Hodnoty jako krása, láska, přátelství, uspokojení z práce, zdraví apod. pro nás existují, ale z povahy světa, který není zcela poznatelný, je přebytečné a absurdní nazývat tyto hodnoty smyslem života – to však neznamená, že nenabývají pro lidský život významu a důležitosti. A nakonec skutečnost, ať už tyto hodnoty za smysl života označíme či nikoli, nebude mít žádný vliv na prožitek při jejich naplňování.

Podíváme-li se na Camusovo dílo z této perspektivy, klinický dopad jeho filozofie nemusíme spatřovat ve vykonstruovaném smyslu života, jenž by vyžadoval *poloviční jistotu a plné odhodlání*, nýbrž v tom, že je možné se tohoto smyslu vzdát ve prospěch pocitu *vlastní svobody a osvobození*. Člověk přestává být vázán nesplnitelnými požadavky své představitosti. Yalomovy úvahy jsou správné pouze tehdy, budeme-li Camuse interpretovat podobným způsobem jako Sartra.

Zaměření se na přítomnost bývá často označováno za jeden ze způsobů, jak se zbavit přehnané úzkosti, neboť lidé mají tendenci zaměřovat se na budoucnost a vytvářet pravděpodobnostní konstrukty, které mají vliv na jejich psychiku.[34] Nejen, že je problematické chápat metafory Camusova díla jako modely či návody na život, problematické je také poukazovat na použitelnost Camusova myšlení v terapeutické praxi, neboť ne každý je schopen přistoupit na požadavky Camusovy metody myšlení a vzdát se iluzí. Revoltuji, protože cítím, že je to správné, revoltuji, protože mi to přináší uspokojení, nikoliv proto, abych dosáhl absolutna a smyslu. Vědomost toho, že svět nepotřebuje žádný smysl, že je nerozumný, neznamená, že jsme nuceni se pod tíhou této absurdnosti všeho vzdát. Ale i když dospějeme revizí svých názorů k něčemu, co představuje jisté hodnoty, nezmění to nic na povaze světa. Smysl života je prázdné sousloví, které může obsahovat cokoli, je to jedna z lidských reakcí na časté mlčení světa.

Camusův přístup by však mohl být mnohem lépe slučitelný s jiným Yalomovým postřehem než se snahou vykonstruovat smysl života. Pocit absurdna by mohl být tím, co Yalom nazývá „probouzejícím zážitkem“[35], je tím, co nás upozorní na konečnost a dramatickým způsobem na nás působí. V konfrontaci se smrtí si uvědomujeme význam přítomného okamžiku. V tomto ohledu Yalom mluví o uvědomění si „nenaplněnosti života“[36], které nás vede ke snaze využít náš drahocenný čas, změnit přístup k životu.

Ačkoliv Camusovu revoltu, hrdinskou vzpouru a její „produkty“ lze přirovnat k Yalomovu „zčeření hladiny“[37] a považovat je za jistý ústupek vlastní metodě a vytvoření neopodstatněného smyslu, v kontextu Camusových textů je přítomna možnost neustálého návrat k onomu prvotnímu prožitku absurdna. I revolta je svým způsobem sisyfovským počínáním a není nikdy ukončena, není završením dějinné etapy jako revoluce, revolta neznamená definitivní překonání absurdna a jeho projevů, definitivní překonání naší konečnosti či nalezení za všech podmínek utěšujícího smyslu. Je to postoj, který říká přítomnosti „ano“ i „ne“. Neustálá možnost zvratu, návratu do absurdní pozice, nevyhraněnost, je právě tím, co znemožňuje dosažení absolutního smyslu, jehož dosahování je často spojeno s extremismem, kdy je následováním vysněného ideálu umenšována hodnota individuálního lidského života. Ale i když je „zčeřená hladina“ naší revolty pomíjivá, protože víme, že ani jako lékaři bojující proti moru, ani jako terapeuti bojující proti nesnesitelné úzkosti, nemůžeme nikdy zcela zvítězit, není těžké si v našem sisyfovském boji představit, že existují chvíle, kdy jsme šťastni, a že je docela dobře možné tomuto boji zasvětit život, boji uprostřed protikladů.

Závěr

Mnohé pasáže Camusových textů nabízejí různé způsoby interpretace, které jsou do jisté míry oprávněny literárním charakterem a nejednoznačností Camusova díla. Cílem našeho zkoumání bylo poukázat, že některé komentáře mohou být v rozporu s původním Camusových záměrem, respektive s postupem uvažování, který krystalizuje napříč jeho dílem. Jedním z provokativních konstatování, které je velmi těžko uchopitelné bez hlubších souvislostí, je Camusův popis šťastného Sisyfa, který bývá udáván do kontextu Camusova odmítnutí životního smyslu a považován za návod či model, jak se s neútešnou absurdní situací vypořádat. Takovýto model pak bývá kritiky zamítnut jako neuchopitelný, nedostatečný či vedoucí k rezignaci.

Při těchto úvahách však dochází ke slučování dvou odlišných situací. Metafora Sisyfa spíše odpovídá podmínkám, které se netýkají naší volby, které jsou důsledkem nějaké situace, konfrontace s absurdnem. Může se jednat o Camusem popsany mytický příběh Sisyfa, příběh člověka uvězněného

v pracovním táboře či životní situaci člověka, který z důvodu nejrůznějších omezení nemůže učinit jinou volbu. Taková situace nemůže sloužit jako návod – nejsme schopni si ji vybrat. Camus se však snaží ukázat (otázkou je nakolik přesvědčivě), že i v takovýchto podmínkách, díky vzdoru, pohrdání a rozpoznání absurdní situace, můžeme mezi dřinou a utrpením dospět k pocitu štěstí. V tomto sisyfovském lopocení je přítomen i akt této revolty za zachování života.

Druhá situace by zase byla spojena s možností nějaké volby, kdy může jít např. o revoltu kolektivního charakteru proti násilí a útlaku, tak jak ji nacházíme v Camusových pozdějších textech, které jsou v jistých interpretacích chápány jako překonání Camusovy rané tvorby. Ukazuje se však, že i pro tyto situace je nezbytný koncept absurda a že i ony nabývají sisyfovského ražení, neboť revolta je neustálou vzpourou. Tento sisyfovský ráz našeho úsilí, které může být v jistých momentech otřeseno neúspěchem a marností, neznamená, že by nám byl zcela odepřen život, který by bylo možné spojit se štěstím a základními hodnotami nezbytnými pro důstojnost našeho žití. Camusovo dílo není ani tak návodem, jako spíše popisem toho, jak lidé oddáni revoltě balancují mezi absurdem a utopickými snahami jej odstranit, jak lidé říkají své přítomnosti zároveň „ano“ i „ne“.

Literatura

- BERÁNKOVÁ, E. (Ne)musíme si představit, že Sisyfos je šťasten, aneb Camusovo věčné „pokušení nadějí“. In CAMUS, A. *Mýtus o Sisyfovi*. Praha: Garamond 2015.
- CAMUS, A. *Mýtus o Sisyfovi*. Praha: Nakladatelství Svoboda 1995.
- CAMUS, A. *Člověk revoltující*. Praha: Český spisovatel 1995.
- CAMUS, A. *Mor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1963.
- CARROLL, D. Rethinking the Absurd: Le Mythe de Sisyphe. In: HUGHES, E. (ed.). *The Cambridge Companion to Camus*. Cambridge: Cambridge University Press 2007.
- DAWKINS, R. *Sex, Death and the Meaning of Life*. [dokumentární film] Epizoda 3. Režie RUSSELL, B., hraje DAWKINS, R. Velká Británie, 2012. [online]. [cit. 2018-11-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=SifMuSpwfbQ>.
- DESCARTES, R. *Rozprava o metodě: Jak správně vésti svůj rozum a hledati pravdu ve vědách*. Praha: Jan Laichter 1933.
- FOLEY, J. *Albert Camus; From the Absurd to Revolt*. Stocksfield: Acumen 2008.
- PRÁŠKO, J. a kol. *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál 2003.
- SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad 2004
- SOLŽENICYN, A. *Jeden den Ivana Děnisoviče*. Praha: Nakladatelství politické literatury 1963.
- THURNHER, R. Albert Camus. *Filosofie 19. a 20. století III: Filosofie života a filosofie existence*. Praha: OIKOYMENH 2009.
- YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*. Praha: Portál 2006.
- YALOM, I. D. *Pohled do slunce: O překonávání strachu ze smrti*. Praha: Portál 2008.

Poznámky

- [1] Některé pasáže článku jsou založeny na úpravě a rozšíření nepublikovaných závěrečných prací autora.
- [2] Tato práce byla podpořena prostředky projektu Politické myšlení v kontextu fenomenologických a literárně-existenciálních snah o uchopení lidské přirozenosti (IGA_FF_2018_007) na Univerzitě Palackého v Olomouci.
- [3] CAMUS, A. *Mýtus o Sisyfovi*. Praha: Nakladatelství Svoboda 1995, s. 166.
- [4] Tamtéž, s. 162.
- [5] Tamtéž, s. 163.
- [6] Tamtéž.
- [7] Tamtéž, s. 164.
- [8] Tamtéž, s. 164-165.
- [9] CAMUS, A. *Mor*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1963, s. 257.

- [10] Tamtéž, s. 165.
- [11] Tamtéž, s. 257.
- [12] BERÁNKOVÁ, E. (Ne)musíme si představit, že Sisyfos je šťasten, aneb Camusovo věčné „pokušení nadějí“. In CAMUS, A. *Mýtus o Sisyfovi*. Praha: Garamond 2015, s. 177-178.
- [13] SOLŽENICYN, A. *Jeden den Ivana Děnisoviče*. Praha: Nakladatelství politické literatury 1963, s. 88.
- [14] „The ‚nothing‘ he accomplishes each time he pushes his rock up to the very top of the hill is in fact the ‚something‘ of art. Perhaps even the ‚something‘ of a politics of revolt.“ CARROLL, D. Rethinking the Absurd: Le Mythe de Sisyphe. In: HUGHES, E. (ed.). *The Cambridge Companion to Camus*. Cambridge: Cambridge University Press 2007, s. 64.
- [15] Tamtéž.
- [16] THURNHER, R. Albert Camus. *Filosofie 19. a 20. století III: Filosofie života a filosofie existence*. Praha: OIKOYMENH 2009, s. 404.
- [17] Např. BERÁNKOVÁ, E. (Ne)musíme si představit, že Sisyfos je šťasten, aneb Camusovo věčné „pokušení nadějí“. In CAMUS, A. *Mýtus o Sisyfovi*. Praha: Garamond 2015.
- [18] Překlad citace podle: CAMUS, A. *Mýtus o Sisyfovi*. Praha: Nakladatelství Svoboda 1995, s. 166.
- [19] V originále: In Paris, philosophers like Albert Camus met in cafes like this, to try make sense of the brutality... Camus was interested in what he called „the absurd“, that our life must have meaning for us to value it, but we live in a world that offers no meaning. Unlike Tolstoy and Graham Greene, Camus rejected religion as a source of the meaning he craved. He found inspiration in another myth. The story of a man whom the Antient Greek gods had cursed. Camus consoled himself with the myth of Sisyphus, in which Sisyphus was condemned to spend his whole time rolling a boulder up a mountain and then it rolled to the bottom again, he went to the bottom and rolled it up again, and this went on forever. For Camus, accepting even this most futile and repetitive of tasks and not giving up, itself had value. „The struggle itself towards the heights is enough to fill a man’s heart. We must imagine Sisyphus happy.“ Camus took comfort from this because by going to the bottom of the mountain again and rolling the stone back up, he was at least doing something. But can we really find meaning in futile work? Sisyphus may seem admirable to a French intellectual, but I don’t see the appeal of resigning oneself to life’s injustices.
- [20] DAWKINS, R. *Sex, Death and the Meaning of Life*. [dokumentární film] Epizoda 3. Režie RUSSELL, B., hraje DAWKINS, R. Velká Británie, 2012. [online]. [cit. 2018-11-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=SifMuSpwfbQ>.
- [21] Tamtéž.
- [22] V originále: This is where I think Camus got it wrong. Rather than accept fate, surely meaning is found when we revolt against outrageous fortune... Unlike Sisyphos defied the gods and threw his boulder away... He is creating his own meaning, but it has deeper purpose, making a difference to others as well. We can find meaning in struggle, but we have to define our own meaning in our own struggle, not one dictated by the gods, by authority or by accident of birth.
- [23] CAMUS, A. *Člověk revoltující*. Praha: Český spisovatel 1995, s. 30.
- [24] CAMUS, A. *Člověk revoltující*. Praha: Český spisovatel 1995, s. 32.
- [25] YALOM, I. D. *Existenciální psychoterapie*. Praha: Portál 2006, s. 433.
- [26] Tamtéž, s. 436.
- [27] SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad 2004, s. 15-16.
- [28] DESCARTES, R. *Rozprava o metodě: Jak správně vésti svůj rozum a hledati pravdu ve vědách*. Praha: Jan Laichter 1933, s. 20.
- [29] CAMUS, A. *Mýtus o Sisyfovi*. Praha: Nakladatelství Svoboda 1995, s. 81.
- [30] Tamtéž, s. 79.
- [31] Srov. např. FOLEY, J. *Albert Camus; From the Absurd to Revolt*. Stocksfield: Acumen 2008, s. 4.
- [32] CAMUS, A. *Mýtus o Sisyfovi*. Praha: Nakladatelství Svoboda 1995, s. 75.
- [33] Tamtéž, s. 76-78.
- [34] „Podle Kellyho jsou lidé orientováni spíše na budoucnost než na minulost či současné události.“

Okem přítomnosti míří vždy do budoucnosti. Navíc se lidé vyznačují tendencí a kapacitou spíše prostředí aktivně zpracovávat (pojímát a interpretovat) než na ně pasivně reagovat. Pro život člověka je typické neustále úsilí dávat zkušenosti smysl....Lidé si interpretují události kolem sebe pomocí osobních (personálních) konstruktů....Je to něco, co si člověk sám vytvořil a co aktivně používá vůči světu, aby mu dával smysl.“ PRÁŠKO, J. a kol. *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál 2003, s. 60.

[35] YALOM, I. D. *Pohled do slunce: O překonávání strachu ze smrti*. Praha: Portál 2008 s. 29.

[36] Tamtéž, s. 103.

[37] „Zčeření se týká skutečnosti, že každý z nás vytváří – často bez vědomého záměru a aniž bychom o tom věděli – soustředné kruhy vlivu, jež mohou druhé ovlivňovat celé roky, dokonce celé generace. To, jak druhé ovlivňujeme, tedy postupujeme dál k dalším lidem, velmi podobně jako postupují vlny na zčeřené hladině rybníka, dál a dál, až nakonec nejsou vidět, ale pokračují na nano úrovni. Myšlenka, že můžeme něco ze sebe zanechat, dokonce aniž o tom víme, nabízí pádnou odpověď těm, podle nichž z konečnosti a pomíjivosti člověka vyplývá nesmyslnost existence.“ YALOM, I. D. *Pohled do slunce: O překonávání strachu ze smrti*. Praha: Portál 2008, s. 64.

Mgr. Michal Müller, Ph.D.

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra filozofie, Katedra aplikované ekonomie

Křížkovského 12

Olomouc 771 80

E-mail: michal.muller02@upol.cz